

Hornyák Veronika¹

Pető Andrea *Láthatatlan elkövetők.* *Nők a magyarországi nyilas mozgalomban*² című könyvéről

Pető Andrea munkája a szerző kifejezésével élve egy, az „intim történelem” kategóriájába tartozó esemény, az 1944. október 15-én a budapesti Csengery utca 64. szám alatt elkövetett fosztogatás és mészárlás messzemenőleg tudományos, mégis regényesen olvasható elemzése. A történész alkotó azzal a céllal végezte kutatásait, hogy a magyarországi nyilas hatalomátvétel idején történt történelmi események egy apró szeletét tárja az olvasó elé. Éppúgy dolgozott az eseményeket közvetlenül átélők visszaemlékezéseire támaszkodva, mint levéltári források alapján. A Pető által „atipikus holokauszt-történekként” aposztrofált Csengery utcai véres cselekménysorozat megismerésén túl azonban a könyv egyszerre szolgálja a kriminológia, szociológia, politológia, a gender- és a történelemtudomány ismeretanyagának gazdagodását olyan témákat görcső alá véve, mint a szélsőjobboldali pártok nőpolitikája, vagy éppen a népbíróságok megkérdőjelezhető ítélkezési gyakorlata a háborút követően.

A könyv összesen kilenc, terjedelmében, funkciójában és struktúrájában is eltérő fejezetből áll, a tényleges tartalmat adó fejezetek összesen 200 oldalt tesznek ki. Megértését, valamint a vizuális szemléltetést is támogatandó, a mű kiegészült többek között a Csengery utca 64. szám alatt máig megtalálható, az áldozatok neveit tartalmazó emléktábla szövegével, valamint korabeli fotókkal, köztük a Szálasi Ferenc özvegyét, Lutz Gizellát, valamint Szálasinak a kassai nyilas nőszervezetnél tett látogatását megörökítő képekkel. A bevezetőben a szerző a téma – és a pontos bűncselekmény – megértéséhez ellátja az olvasót a legfontosabb tudnivalókkal, mint amilyen a helyszínt jelentő Csengery utcai bérház leírása, vagy éppen az akkoriban ott lakók bemutatása. Pető Andrea az eset vizsgálatának fontossága – ezzel együtt a könyv célja, rendeltetése – melletti érvelésen túl az elemzésben használt legfontosabb fogalmakat, köztük az egyik kulcsdefiníciónak számító *nyilas nő* és *nyilasnő* megnevezések közti különbséget is tisztázza. A *nyilasnő* kifejezés azokra utal, akik a szélsőjobboldali nyilaskeresztes párthoz kötődtek, azzal kapcsolatban álltak, míg

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktori hallgató – University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, e-mail: veronika.vhornyak@gmail.com

² Budapest, Jaffa, 2019.

a *nyilas nő* megnevezés a nők azon csoportját jelöli, akik a háború alatt részt vettek a zsidók ellen elkövetett bűncselekményekben, azonban magával a mozgalommal nem álltak közvetlen kapcsolatban.

A könyv második fejezetében a bűncselekmények főszereplője, Dely Piroska ellentmondásokkal tűzdelt életútját ismerheti meg az olvasó, számos esetben a meggyanúsítása során a népbíróság előtt felvett vádlotti vallomásaiból, közvetlenül egyes szám első személyben narrálva. Ebben a részben a szerző a teljes könyv, illetve a történelmi korszak megértéséhez szükséges mozzanatok ismertetésére is kitér. Ilyen mindenképp a népbíróságok felállításának és joggyakorlatának kérdése. Összességében tehát a második fejezet végéhez érve a „cselekmény” főbb pontjait már ismeri az olvasó.

Ezt követően az áldozatok, illetve a Dely Piroskán kívül az ügy látóterébe kerülő Csengery utcai házmastercsalád mint későbbi vádlott történetével folytatódik a könyv. A szerző mindkét esetben felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy a történetek elmondását illető, a visszaemlékezések, valamint a vallomások stílusából – attól függően, hogy ki, hogyan, miért és kinek beszélt a történetekről – is eredő számottevő különbségek okán nem lehetséges a cselekmény 100%-os bizonyosságú rekonstruálása. A *halottak* és *A vádlottak története* című fejezeteket követően Pető Andrea három rövidebb részben olyan, a Csengery utcai mézszárlás és fosztogatás körülményeit és az arra való (vissza)emlékezés kapcsán felmerülő kérdéseket tárgyalja, mint a zsidók ingóságainak vagy éppen lakásuknak az eltulajdonítása, valamint a fentiekben már kiemelt tanúvallomások, emlékek, erkölcsi és politikai motivációkból kiinduló elemek.

Az összefoglalást megelőző utolsó, nagyobb lélegzetvételű fejezet gyakorlatilag különálló elemzéseként is megállná a helyét, azonban fő szerepe abban áll, hogy a könyv által vizsgált történelmi eseményeket közelebbről segítse megérteni. A mű több helyen – mint ahogyan a szemtanúk kifejezik – a Dely Piroska „intézkedő hatalmának” következményeként lezajló események politikatudományi és társadalomtudományi elemzésén keresztül tárja fel a nők szerepét és lehetőségeit a nyilaskeresztes mozgalomban. E fejezet az 1944-ben a zsidó lakosság sérelmére elkövetett atrocitások láthatatlan elkövetőit elemzi, s ez túlmutatva a *mainstream* kutatások fókuszában álló „feleségek, anyák, lányok” hármason, a nyilas nők elkövetővé válását, valamint a nyilasnők sok esetben a népbíróságok részéről büntetlenül maradt tevékenységét tárja az olvasó elé. Pető Andrea az egyébként a teljes könyvre jellemző nemzetközi összehasonlítások, példák használatát ebben a részben úgy állítja az olvasó szolgálatába, hogy nem csupán a szélsőjobboldali női politikálást és annak európai eseteit emeli ki, hanem kitér a kornak a társadalmi neme(ke)t illető politikájára is, ezzel kontextusba helyezve a cselekvő nő mint közéleti *aktor* lehetőségeit a korabeli Magyarországon.

A könyv jelentőségét a magyar szakirodalomban, történelemtudományban és holokauszt kutatásban a leginkább az adja, amiről – remek érzékkel – már a mű címe is árulkodik: olyan láthatatlan, a szokásos történettudományi megközelítések által kevésbé vizsgált témára vet fényt, amely hazánk egy, a magyar történelemértelmezést és gyakran az aktuálpolitikát is a mai napig megosztó és alakító korszakában zajlott. Ennek oka nem csupán az, hogy a szerző a korban marginalizált társadalmi rétegnek számító női elkövető történetét vizsgálta, hanem az, hogy a Csengery utcai fosztogatások és kegyetlenkedések során – amelyekre a nyilas hatalomátvételt és az ezt követő politikai fordulat közötti átmeneti időszakban került sor – több résztvevő

oldaláról a nyilas párttagságtól független motiváció merült fel. Ezek az átlagpolgárok az anyagi haszonszerzés céljából váltak bűnelkövetővé, számos esetben a büntetlenség reményében szánva el magukat törvénybe ütköző cselekedeteikre. Azok a nem nyilas párttagok, köztük nyilas nők, akik közül hét főt a népbíróság halálra ítélte az 1945 utáni tárgyalásokban, adott esetben csak úgy kerültek a hatóságok látóterébe, ha valaki arcról felismerte őket. Így történt ez a *Láthatatlan elkövetők* című könyv „antihőse”, Dely Piroska esetében is, akit egy véletlen folyományaként egy járókelő ismert fel az utcán és jelentett fel kézzel írott levelében.

A fentiekben listázott indokok mindazonáltal csupán felsorolását jelentik mindazon jellemzőknek, amelyek a könyvet egyedülállóvá teszik akár tudományos háttérrel rendelkező kutató, akár a magyar történelem iránt érdeklődő hobbiolvasó számára. Tekintettel arra, hogy a könyv a szerző MTA-doktori disszertációjának anyagát öleli fel, ez értelemszerűen hatással van az olvasási élményre is, érzékelhető, amikor valaki a művet forgatja. A könyv magas szintű szakmai, tudományos – és nemzetközi – beágyazottsága sok esetben akadályozhatja és lassíthatja az érdeklődő laikus olvasását. A kutatói háttérrel rendelkező és a téma iránt érdeklődő fogyasztó ellenben azzal szembesülhet, hogy oldalanként többször lapoz a könyv végén listázott, lenyűgöző mennyiségű és minőségű szakirodalomra, hogy ízlése szerint csemegézzon belőlük. Ezen utóbbi tényezők kiegészülve a vizsgált bűncselekmény körülményeivel és történelmi beágyazottságával azt eredményezik, hogy a *Láthatatlan elkövetők* olyan könyv, amelyben – úgy érzékelheti az olvasó – minden szónak súlya van. Egyetlen betű, mondat, gondolat sem tűnik feleslegesnek, mi több: a részletgazdag, tényszerű, de a visszaemlékezők által intimmé tett írás arra készíti az érdeklődőt, hogy mind érzelmi, mind pedig értelmi intelligenciáját latba vetve elgondolkodjon az olvasottakon.